

O'ZBEKISTONDA YOSHLARNI OTA-ONALIK MAS'ULIYATIGA TAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI

Akramova Feruza Akmalovna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti,
Psixologiya kafedrası professori,
psixologiya fanlari doktori, professor

Bilolova Zamira Baxtiyarovna

“ALFRAGANUS UNIVERSITY”, Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti,
psixologiya fanlari falsafa doktori (Phd)

Annotatsiya: Jahonda otalik yoki onalik maqomiga ega bo'lishning noan'anaviy ko'rinishlarining ko'payishi, oila-nikoh munosabatlarining transformatsiyasi, yoshlarning quradigan oilalarida tarbiyaviy funktsiya rasmiy talablariga nisbatan e'tiborsizlik xolatlarining jamiyatga salbiy ta'sir etishi sababli oilani mustahkamlash masalalariga alohida e'tibor qaratish dolzarblashib bormoqda. Ushbu maqolada O'zbekiston yoshlarida ota-onalik mas'uliyatini oshirish, ularni ota-onalikka tayyorlash bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqot natijalari berilgan.

Tayanch iboralar: ota-onalik mas'uliyati, ota-onalikka tayyorlash, oilaning tarbiyaviy funktsiyasi.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ МОЛОДЁЖИ К РОДИТЕЛЬСКИМ ОБЯЗАННОСТЯМ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. В связи с ростом нетрадиционных форм отцовства и материнства в мире, трансформацией семейно-брачных отношений, а также негативным влиянием на общество случаев пренебрежения официальными требованиями воспитательной функции в семьях, создаваемых молодёжью, становится всё более актуальным уделять особое внимание вопросам укрепления семьи. В данной статье представлены результаты научного исследования, посвящённого повышению родительской ответственности молодёжи Узбекистана и подготовке их к родительству.

Ключевые слова: родительская ответственность, подготовка к родительству, воспитательная функция семьи.

CURRENT ISSUES OF PREPARING YOUNG PEOPLE FOR PARENTHOOD IN UZBEKISTAN

Abstract. Due to the rise of non-traditional forms of parenthood worldwide, the transformation of family and marital relations, and the negative impact on society of cases of neglecting official requirements for the upbringing function in families created by young people, it is becoming increasingly important to pay special

attention to strengthening the family. This article presents the results of a scientific study devoted to increasing the parental responsibility of young people in Uzbekistan and preparing them for parenthood.

Keywords: parental responsibility, preparation for parenthood, upbringing function of the family.

Jahonda otalik yoki onalik maqomiga ega bo'lishning noan'anaviy ko'rinishlarining ko'payishi, oila-nikoh munosabatlarining transformatsiyasi, yoshlarning quradigan oilalarida tarbiyaviy funktsiya rasmiy talablariga nisbatan e'tiborsizlik xolatlarining jamiyatga salbiy ta'sir etishi sababli oilani mustahkamlash masalalariga alohida e'tibor qaratish dolzarblashib bormoqda. «...Bunday tendensiyalar, jumladan, oilani ijtimoiy institut sifatida qayta qurish bilan bog'liq bo'lib, bu shaxsning rivojlanishi uchun yangi ijtimoiy vaziyatni keltirib chiqaradi...» Bu borada ota-ona ma'suliyati va farzandlar tarbiyasi masalalarining o'zaro aloqalarini saqlab qolish, oila muhitida kelajak avlod shakllanishini inobatga olish, turmush qurmagan yigit-qizlarda oila muqaddasligi va oila munosabatlariga mas'uliyat bilan yondashish psixologiyasini shakllantirishda ularning nikohgacha ijtimoiy tasavvurlarini prognozlash masalalari dolzarb muammolardan bo'lib qolmoqda. Bo'lajak onalarimiz - hozirgi kunimizning yosh qizlaridir. Qomusiy olimlarimizdan biri Abu Abdulloh Rudakiyning "Qaysi bir millatni yakson qilmoqchi bo'lsangiz, ularning qizlarini - bo'lajak onalarni tarbiyadan chiqaring. Qaysi bir millatni yuksaltirmoqchi bo'lsangiz, ularning qizlarini - bo'lajak onalarini chiroyli tarbiyaga, go'zal axloqqa o'rgating", - degan fikri hozirgi kunning ham dolzarb mavzularidandir. Millatning qizlari ilmiy, tarbiyali hamda aqlli bo'lsa, oilaviy hayotga nisbatan har tomonlama tayyor bo'lsa, oiladagi muhit ham sog'lom bo'ladi, farzandlar yetuk inson bo'lib tarbiyalanadilar. Shuning uchun qizlarning oilaviy hayotga va onalikka ma'naviy-psixologik tayyorgarlik holati, psixologik yetukligi muhim ahamiyatga egadir. O'zbek oilasining etnopsixologik xususiyati oilada otaning yetakchiligini belgilaydi. Oilada o'g'il bola tarbiyasida otaning o'rnini ustuvordir. O'g'il bolada erkaklik (maskulinlik), yigitlikka xos jihatlari ota timsoli orqali shakllanib boradi. O'g'il otadan munosabat ko'rinishlarini, yurish-turishni, muomalani, o'zini tutishni o'rganadi. Bola xarakterida u yoki bu salbiy illatlar shakllanishida ham ota-onaning o'zaro munosabatlari, oilaga, jamiyatga, atrof-muhitga nisbatan munosabatlari, yurish-turishi, ma'naviyati, axloqi, uy-ro'zg'or tutumidagi pala-partishligi albatta o'z ta'sirini ko'rsatadi. Ota-onaning bir-biriga nisbatan munosabatini ko'rgan, undan namuna olgan o'g'il bola kelgusida oila qurganda o'z turmush o'rtog'i bilan shunday yashashga tayyor bo'lib boradi.

Oilani mustahkamlashda yigitlar ongida oila munosabatlariga adekvat munosabatni shakllantirish borasida muammolarimiz bishyor. Yil sayin oila ajrimlari soni ortib borayotganligi, har bir yetim qolayotgan farzand, yolg'iz ona tarbiyalayotgan bolalarning ijtimoiy himoyasi, ayniqsa, yigitlar o'rtasidagi jinoyatchilik kabi muammolar yigitlarni oilaviy hayotga tayyorlashda muayyan kamchiliklar borligini ko'rsatib turibdi. Afsuski, bugungi kunda erkaklarning oila, umuman, jamiyatdagi roliga nisbatan munosabat asta-sekinlik bilan o'zgardi. Yosh oilalar o'rtasida ajrashishlardagi mavjud tendensiyaning o'sishi o'g'il bolalarni

tarbiyalashda muammolar paydo bo'lganini ko'rsatdi. Oilalar, avvalo, erkak kishining o'z oilasi, rafiqasi va farzandlari oldida mas'uliyatni his qilmasligi oqibatida barbod bo'lmoqda. Tadqiqotlarga ko'ra, ajrashishdan so'ng 86 foiz bola o'z onasi qaramog'ida qoladi. Otasiz o'sgan bolalar, odatda, agressiv bo'ladi (tajovuzkor), doim o'zini kamsitilgandek his qiladi. Natijada o'smirlar orasida jinoyatchilik, ichkilikbozlik va boshqa salbiy ijtimoiy xodisalar ko'payishiga sabab bo'ladi.

20-yillarning oxirlariga kelib chet ellarda bola shaxsining shakllanishi, unda biologik va ijtimoiy omillarning nisbati borasidagi tortishuvlarning avj olishi munosabati bilan, ya'ni «tabiat» (irsiyat, tug'ma layoqatlar va boshqa individ dunyoga kelishida unda bo'ladigan jamiki narsalar) va «tarbiya» (odam tug'ilganidan so'ng u tashqaridan oladigan barcha ta'sirlarni o'zida mujassamlashtiruvchi) o'rtasidagi nisbatlar masalalariga oid materiallarning o'zaro munosabatlari borasida Z.Freyd ta'limotlari asosida yangicha yondashuvlar yuzaga kela bordi. Z.Freyd jamiyatda sodir bo'layotgan jinoyatlarning aksariyati bolaligida ota-onasi bilan o'zaro yaxshi munosabatda bo'lmagan, nosog'lom psixologik muhit hukm surgan oilalarda tarbiyalangan, ota-ona mehriga qonmay o'sgan shaxslar tomonidan sodir etilishini asoslab berdi. Bu bilan u ota-ona va farzandlarning o'zaro munosabatlarini maqsadga muvofiq tarzda tashkil qilinishi nafaqat shaxsning shakllanishida, balki jamiyat taraqqiyoti, odamlarning dahlsizligining taminlanishida ham muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

E.Fromm ota-ona va bola munosabatlarining ijtimoiy xarakterga ega bo'lgan turli tirlarini tadqiq etib, bu munosabatlar rivojlanishining madaniy-ijtimoiy qonuniyatlarini, bolaning ijtimoiylashuvi mexanizmlarini asoslab bergan. Ota-ona va bolaning o'zaro munosabati muammolariga neofreydistik yondashuvning ijobiy jihati shundan iboratki, unda bola tarbiyasi, avlodlararo munosabatlar masalalariga u yoki bu xalq madaniyati nuqtai nazaridan, differensial yondashish masalasi ilgari surilgan va etnologik tadqiqotlar natijalari ilk bor yangi psixologik metodlar asosida boyitilgan.

G'.B.Shoumarovning ishlarida oila, uning turi, oilaviy munosabatalarda er va xotin, qaynona va kelin, ota ona va farzandlar orasida yuzaga keladigan muammolar yuzasidan o'rganish olib borilganligi kuzatiladi. Uning oila psixologiyasida ahamiyatga molik ishlaridan yana biri nikoh oldi va yosh oilani shakllanishida nomutanosiblikni keltirib chiqaradigan omillarni aniqlash va o'rganishdan iborat bo'ldi. Olimning ta'kidlashicha, ziddiyatlarning asosiy sababi, ularning ota-ona oilasida qabul qilingan noto'g'ri er-xotin rolli xatti-harakatlari hisoblanadi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, O'zbekiston yoshlarini mustahkam oilaviy munosabatlarga va ota-onalikka tayyorlashning ijtimoiy-psixologik jihatlarini ilmiy tadqiq qilish maqsadida ijtimoiy-psixologik so'rovnoma o'tkazildi. So'rovnomada O'zbekistondagi barcha viloyatlar bo'yicha 1400 nafarga yaqin 16 yoshdan oshgan qizlar va 18-24 yoshdagi yigitlar qatnashdi. So'rovnomada qatnashgan qizlarga "Siz o'zingizni oila qurgandan so'ng onalik mas'uliyatiga tayyor deb hisoblaysizmi?"-degan savol bilan murojaat etildi. 88 % qizlar onalik mas'uliyati katta ekanligini anglagan holda, bunga tayyor bo'lish uchun bilimlari va tasavvurlari kamlik qilyotganligini, o'zlarida onalik mas'uliyatiga nisbatan to'liq

ishonch bo'lishi uchun yanada ko'r izlanishlari va aniq bilimlarni olishga nisbatan yuqori istaklari borligini ko'rsatadi. Bu esa birinchidan, qizlarning tasavvurlarida reproduktiv salomatlik; homiladorlik va tug'ruq; onalik mas'uliyati; komil insonni tarbiyalashda oilaning va onaning o'rni; farzand tarbiyalashda yosh xususiyatlarini inobatga olish; onalikka tayyorlashda ma'naviy-psixologik bilimlarini shakllantirishga oid chora-tadbirlarni ishlab chiqish muhimini, ikkinchidan, erta tug'ruqni oldini olish zarurati o'z isbotini toradi. 44 foiz sinaluvchi-yigitlar tasavvurlarida oilaning tarbiyalash vazifasiga faqatgina ayollarni mas'ul deb biladilar. Bu esa, yigitlarda 44% tarbiyada otaning o'rnini, otalik ma'suliyatini anglamasligini ko'rsatadi. Lekin, tarbiyada er-xotin birgalikda mas'uldir.

Milliy qadriyatlarimizga ko'ra, bola tarbiyasining asosi otaning qattiqqo'lligi, onaning mehribonligidadir. Bola ota-onaning butun faoliyatidagi harakatlarini ibrat bilib ongiga joylab, ulg'aygach, ularni hayotiga joriy etadi. Mutaxassislarining fikriga ko'ra, oilada ota rolining kuchsizlanishi bu katta ijtimoiy fojia. Boisi, bu holatda oilaning barcha ichki va tashqi tizimi, o'zini idora qila bilish va mukammal intizomga bo'lgan intilish ham yo'qoladi. Olingan natijalardan yigitlarimizga oilada otaning mas'uliyati, tarbiyada otaning o'rni, komil va barkamol avlodni tarbiyalashda erkaklar rolini oshirishga qaratilgan choralarni ko'rish zarurati ko'rinadi.

1-jadvalda Ye.Sheferning "Ota-onalik ustanovka va munosabatlarini aniqlash" (PARY) metodikasi asosida turmush qurish yoshidagi yigit-qizlarni ota-onalikka tayyorlash maqsadini amalga o'shirilgan natijalari berilgan.

1-jadvaldan ko'rinadiki, bugungi kun o'zbek ota-onalarning ota-onalik roliga ustanovkalari va munosabatlari ota-onalarning farzandlarga nisbatan o'ta g'amxo'rliqi, ularga ziyon yetkazib qo'yishdan qo'rqish, bolalardagi tobelikni rag'batlantirish, tajovuzkorlikni bosish kabi xususiyatlarning kuchliligi bilan tavsiflanadi; farzandlar bilan do'stona munosabatlar o'rnatish kabi xususiyatlar bilan birga bola bilan bo'ladigan muloqotdan qochish holatlari, tarbiyadagi diktat, bola irodasini, xohish-istagini bosish, ularga nisbatan qattiqqo'l, talabchan bo'lish kabi xususiyatlar, otalarning erlik vazifalariga ustanovkalarining pastligi, bola tarbiyasi borasida ko'proq qayg'urish onalarda otalarga nisbatan kuchliroq ifodalanganligi bilan izohlanadi.

1-jadval.

Ota-onalarning farzandiga nisbatan munosabatlari ko'rsatkichlari, ye.Sheferning PARU metodikasi bo'yicha, n=300

№	Шкалалар	ота	она	t
1.	Bolaga fikrini garirib olishga imkon berish	17.87	18.58	4.31**
2.	Bolani qiyinchiliklardan saqlash	17.89	18.84	2.43*
3.	Uy bekasi rolidagi ona	16.32	17.38	3.63**
4.	Bolanining(iroda) xohish-istagini bosish	17.34	17.54	3.64**
5.	Ota-onalar"o'zini qurbon qilishi"	17.32	18.68	3.88**
6.	Bolaga ziyon yetkazib qo'yishdan qo'rqish	17.81	18.8	3.41**
7.	Er-xotinlik nizolari	17.7	18.5	2.75**
8.	Ota-onalarning qattiqo'lligi	17.98	17.92	0.61
9.	Ota-onalarning serjahlligi	16.21	17.8	4.18**

"O'zbekistonda ta'lim muassasalarida psixologik xizmatni tashkil etishga zamonaviy yondashuv: nazariya va amaliyot"

10.	Bolalarni ona boshqarishligi	17.96	18.9	4.27**
11.	Bola ota-onaga tobeligini rag'batlantirish	18.43	18.94	0.86
12.	Boladagi tajovuzkorlikni bosish	16.7	17.28	1.44
13.	Ota-onaning "jabrlanuvchanligi"	15.89	16.96	1.77
14.	Ota-onalar va bolalarning tengligi	18.57	17.94	5.25**
15.	Bola faolligini rag'barlantirish	18.24	19.2	3.9**
16.	Bola bilan muloqotdan qochish	17.11	17.24	0.52
17.	Erning xotinga e'tiborsizligi	16.68	18.94	2.96**
18.	Boladagi shahvoniylikni bosish	17.23	18.54	4.44**
19.	Onaning hukmronligi	17.06	18.28	4.2**
20.	Ota-onaning bola hayotiga aralashishi	17.43	18.44	3.48**
21.	Ota-ona-bola o'rtasidagi do'stona munosabat	17.64	19.12	5.92**
22.	Bola rivojlanishini tezlashtirish	17.47	16.68	0.45
23.	Bolani tarbiyasida boshqalar yordami	17.91	19.26	5.62**
	Umumiy o'rtacha ko'rsatkich	17.38	17.83	2.25*

Bunday natijalar kelusida oiladagi o'zaro munosabatlarga salbiy ta'sir etishi, nizolarni yuzaga kelishiga zamin yaratishi nuqtai nazaridan bo'lg'usi ota-onalarni farzand tarbiyasi va psixologiyasiga doir bilimlarini kengaytirishga ahamiyat berish kerakligini ko'rsatadi.

Turmush qurish yoshidagi yigit-qizlarda ota-onalik ma'suliyatini oshirish, ularni ota-onalikka tayyorlash bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagilarni tavsiya etish mumkin bo'ladi:

1. Yigit-qizlarni ota-onalikka tayyorlashda eng muhim andoza ularning ota-onalari ekanligini inobatga olib, ajrashishlarni oldini olish, noqonuniy va noto'liq oilalar sonining ko'payishiga yo'l qo'ymaslik, oilada farzand tarbiyasi va ota-onalik ma'suliyatini anglab yetishlarida oilalar mustahkamligini ta'minlaydigan chora-tadbirlarni amaliy qo'llash zarurdir.

2. Yigitlarni oilada otaning o'rni va mas'uliyati, komil va barkamol avlodni tarbiyalashda erkaklar rolini oshirishga qaratilgan choralarni ko'rishda asosan shaxsiy irodaviy sifatlarni rivojlantirish, rollarning ongli ravishda anglanganligiga etiborni qaratish, sabr-toqat, iroda va mas'uliyatni his etishni tarkib tortirish uchun jismoniy va ta'limiy jarayonning bevosita hamkorligini ta'minlash lozim;

3. Amaliy psixologlar va oila psixologlari faoliyatida foydalanishlari uchun ota-onalik mas'uliyati mavzusiga bag'ishlangan zarur ilmiy-metodik qo'llanmalarni chop etish va targ'ibotini olib borish maqsadlidir;

4. O'zbekiston oilalari orasida ibratli oilalarni targ'ib etishda axborot saytlari, badiiy va xujjatli kinolar, ijtimoiy roliklar, video va mobil ilovalar yaratishga oid loyihalar faoliyatini qo'llab-quvvatlash zarur bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Акрамова Ф.А. Оилага хизмат кўрсатиш – оила мустахкамлигини таъминловчи муҳим омил сифатида. // Pedagogika, № 4 2021. Б.22-26.
2. Акрамова Ф.А. Ўзбекистонда оилавий психологик хизматнинг ижтимоий-психологик муаммолари: Монография. –Т.: «Lesson-press»

нашриёти, 2021 й. – 178 б. [ISBN 978-9943-7024-5-5]

3. Bilolova Z.B. Turmush qurish yoshidagi yigit-qizlarni ota-onalikka tayyorlashning ijtimoiy-psixologik jihatlar: Psix.fan.falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi: 19.00.05.– T.: TDPU, 2023.– 152 b.

4. Bilolova Z.B. Socio-psychological aspects of preparing youth of marriage age for parentity. Central Asian journal of mathematical theory and computer sciences <https://cajmtcs.centralasianstudies.org>

5. Bilolova Z.B. Socio-Psychological Representations of Youth on Parental Role in the Family American Journal of Science and Learning for Development Volume 1 | No 2 | Dec-2022 <https://inter-publishing.com/index.php/IJISE> Published

6. Билолова З.Б. Турмуш куриш ёшидаги қизларни оналикка тайёрлашнинг ижтимоий-психологик жиҳатлари // Toshkent davlat pedagogika universiteti ILMIY AXBOROTLARI ilmiy-nazariy jurnal. 2022/8-son. B.456-463. (19.00.00. № 15).

7. Билолова З.Б. Турмуш куриш ёшидаги йигитларни оталикка тайёрлашнинг ижтимоий-психологик жиҳатлари // Toshkent davlat pedagogika universiteti ILMIY AXBOROTLARI ilmiy-nazariy jurnal. 2022/9-son. B.237-244. (19.00.00. № 15)

8. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции.- СПб.: Питер, 2007.- 384 с